

1. CEL (176) sb m

cel (170), **cyl** (6); cel : cyl *Leop* (2 : 1), *Mącz* (20 : 2), *OrzQuin* (2 : 1), *CzechEp* (3 : 1), *Calep* (3 : 1).

cél (21), cel (5); cél : cel *Mącz* (9:5). ◇ cél- (8), cel- (4); cél- *OrzQuin* (2), *KochPs* (2), *KochTr*, *KochFr*, *SarnStat*; cél- : cel- *Mącz* (1 : 4).

sg *N* cél (50). ◇ *G* célu (42), *cyla* (4) *OrzQuin*. ◇ *D* célowi (9), célu (2) *Leop*, *BielKron*. ◇ *A* cél (59). ◇ *I* célem (5); -em (2), -(e)m (3). ◇ *L* célu (7). ◇ *pl* *G* cél(o)w (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Punkt, do którego się strzela lub w inny sposób mierzy; kierunek; scopus *Mącz*, *Calep*, *Cn*; meta *Mącz*; scopulus *Cn* (54) : ále trudno nas mieli rátowác ftrzelbą fwoią przez thák dáleki cel *BielKron* 454; *Mącz* 373d; *BielSpr* 26; *A* ón co przy wodźie ftoi/ ma pilno pátrzyć przez ón Instrumenth/ po wodźie skóncá ónymi dźiurkami do ónego znáku: á ma wołác/ podnieś wyżéy álbo niżéy/ áže ón Cél práwie dobrze vřrzy. *Strum* C4; *Degrummari – Wiprafzczám wieden czel. Calep* 298a, 956a.

W porównaniu (3): *A* przeto przedzielifz ie od dobrych/ á twarzy ich iáko iáki cel wftydliwością náftrzelafz. *RejPs* 30v; *RejFóz* D; *OrzList* c2v; *RejPos* A5; *SkarŻyw* 113; Człowiek vrodźiwfzy fye zásiadł w práwie takim/ Ze ma być iáko célem przygodom wízelákim *KochTr* 23; *Day*/ by wízelkie fkáránie/ Profto k tobie fzło/ iák do celu ftrzała *GrabowSet* I3; *KochFrag* 17.

Zwroty: »do *cyla* bieżeć« (1): *Mowá* twoiá górna/ á bárzo fkora: z rzeczy w rzecz/ iáko ftrzała z łuku do *cylá* bieząc/ niewiém iáko mi z oczu zniknęła *OrzQuin* S4v.

»ćwiczyć się do celu« (1): Tedyć ią ku niemu trzy ftrzały wyftrzelę/ á tak ftrzelę iákoby ćwicząc fie do celu [*exercens nie ad signum*]. *Leop* 1.Reg 20/20.

»godzić do celu« (1): *Collimare – Mierzicz* pilnie tak iako ftrzelec, godziedo [!] ciliu. *Calep* 215a.

»mierzyć do celu« (1): *Collimo* [...], *Mięrzę* do celu ftrzelájąc. *Mącz* 59d.

»stać jako na celu« (1): oni chłopi [...] áni vciekáli/ áni łáłki fšukáli fтали iáko ná celu *BielKron* 202v.

»strzelać (*a.* strzelić) (jako) do celu, jak w cel« [*szyk zmienny*] (5 : 1): fthrzeláli weń iáko do celu rohátynámi y z łuku *BielKron* 460v, 313; *RejZwierc* 22v; *BielSpr* 26; do celu ftrzelájąc [*ad scopum praefixum iaculando*]/ kopiją z łobą fię potykáiąc/ niechby fię iák do potrzeby ćwiczyli *ModrzBaz* 110v; *Wfzyfscy*by iák w iáki cél ftrzeláli do ciebie. *WyprPl* B3.

»cel ubi(ja)ć« [*szyk zmienny*] (5): *Ferio*, [...] *Biyę*/ *Tráfiam*/ *Vbiyam* cel. *Mącz* 121c, 219b, 373d, 440a; á tak miernie cífkáli z nich [*proc*] zwłáfzczá z máłych/ iż máć nie dáła dziecięciu ieść áž pierwey fwoy cel vbił *BielSpr* 4v.

»(u)chybić celu« (3) : *A scopo aberrare*, *Chybić* célu. *Mącz* 373d, 108b; *Ynieuchybił* célu: bo ftrzała źwierzęciu Práwie w gárdle vtknęła *KochFr* 67.

W przen (10) : ále będąc ia tym célem Kácerzom wyftáwionem/ przedsię ieftem málutkim célem w oczách ich *OrzQuin* K3; *A Tropos* iádowita [...] męžá przewáznego/ Ná cel lošow niešzczęfnych z przętká poftáwiłá *KořakCath* B2v.

Zwroty: »do celu łuczyć« (1): á káźdego vczył/ *Aby* do świętey prawdy/ by do celu łuczył. *RejWiz* 178.

»od celu się odstrzelić« (1): *A* kthory fie od thego celu odftrzeli/ iuž fłába fthrzelbá y obroná iego *RejPos* A5.

»na cel przywieść« (1): Pán [...] Twego przeciwniká ná czel ci przywiedzie. *KmitaPsal* A4v.

»siedzieć na celu« [szyk zmienny] (3): Siedziwá wżem ná celu/ wżyfcy w nas ftrzeláią *BielSat* G4 [idem] *BielSen* 17; *BielRozm* 8.

»do celu strzelać (a. przystrzelić się)« (2): ábowiem to ieft czel do ktorego wżyfcy wymowce ftrzeláią. *GórnDworz* G; á wżyfcy Prorocy fwięći [...] niechay iáko chcá náukámi á pífmy fwemi fzyrmuiá albo fthrzeláią/ nielza iedno do thego celu káždy fie przyftrzelić muśi. *RejPos* A5.

Przen: Sedno, istota sprawy (11) : Toć iuż tu práwie w cel. *RejAp* 143.

Zwroty: »w jeden cel bić, ku jednemu cyłu bijący« = *zmierzać, zmierzający do jednego* (1 : 1): A tho żeś po wtore widział fen ku iednemu cyłu bijący [ad eandem rem pertinens]: znák ieft pewności/ że fie ftanie słowo Boże *Leop Gen* 41/32; To więc iuż Antenorze/ inřza/ niź prorocwá/ Albo fny białogłówfkie: ále wżyfcy przedfię W ieden cel przedfię biiá *KochOdpr* D3.

»nie chybiać celu« (1): Poeto bezrowny/ Ktorego lutnia/ y głos bállámowny Nie zginie z laty/ y nie chybia celu *SzarzRyt* B4.

»w cel łuczyć« (1): Chczefli bys prawie wczel łucził Tem fye broń czegom ya vćził *RejKup* aa3.

»w cel, do celu (u)godzić (a. ugadzać)« (4 : 1): *RejAp* 147; to fie wnet wżyfcy kocháią iz czyfty káznodzyeiá/ á teraz tám práwie w cel vgodził. *RejPos* 252, 323; Do ktorego fundámentu pífmá Prorockiego y Apoftolřkiego/ te rozmowy Chriřtiáńskie wam przez mię fpiřáne/ drogę pokázuiá/ y do niego wřędy iáko do celu pewnego godzą. *CzechRozm* A3; *CzechEp* 156.

»zmierzać do celu«(1): A prořtaczek miły [...] ná prořtey cięćiwie fłowá Bożego/ prořciuchno zmierza do celu wyřtáwionego *NiemObr* 96.

2. Punkt końcowy, graniczny; meta *BartBydg, Mącz; terminus Mącz* (14) : Meta, circuitus vel alicuius rei finis aut terminus, myedza, znamyá; cabula metae, czel. *BartBydg* 90, 21; Terminus, Gránicá/ kopiec/ teź cel/ kres/ koniec. *Mącz* 450b, 219a, 412a; Mař Zielony mořt cel nářzey roboty *KlonFlis* H2.

Zwroty: »cel układać« (2): Od pocątku drog fwoich/ Pan Bog iuż mną władał/ Iefzcze zyemi y morzu/ celu nie vkładał *BielKom* B5; *BielKron* 156.

Szeregi»cel a kres« (1): A BOWiem páthrzay káždy iz czás żywotá nářzego wřytek ieft iáko droga kthora nas wiedzie do celu á do krefu nářzego *RejZwierc* 137.

»cel albo mał« (1): A carceribus ad metam. Od mieyřcá až do celu/ álbo malu/ teź/ od pocątku aż do końcá. *Mącz* 38a.

W przen (2) : A thák zda mi fie iz ci wřyfczy nie práwie do celu dobiegli co fie ták ozeniáią. *RejZwierc* 31.

Zwrot: »przyjść ku ostatniemu celu« = *być doprowadzonym do ostateczności* (1): Ták iuż byli przyřzli ku ořtátniemu celu/ aż vćiekáli drudzy z miářtá *BielKron* 215.

a. Termin (2) : Káplani prořili áby iefzcze pięć dni poczekáli. Byłá tedy iedná wdowá [...] imieniem Iudyth [...] záwoławřzy do fiebie káplánow zgromilá ie iz kuřili Bogá/ vkładáiąc cel Bogu do piáći dni *BielKron* 113v; á [Pan] cel záložyl ná fkázenie onego nędznego á mizerneho fwiáthá tego. *RejPos* 259v.

3. *Trasa wyścigów, stadion; certamen, cursus, nyssa, spatium Mącz (4)* : Diaulos, Latine, Certamen vel Cursus, Zawod/ Cyl na którym biegąya/ álbo ná oftre gonyą *Mącz* 85a; determinatus cursus equorum, Názńczony/ okreźzony cél zawodu końskiego. *Mącz* 450b, 255d.

W przen (1) :

Szeregi »cel a kres« (1): Determinant spatia aquilae, Orłowie íami íobie cél á kres zakreźzáya w którym látác máya. *Mącz* 450b.

4. *Przyrzqd mierniczy służący do wytyczania kierunku w linii prostej (1)* : Gruma mensura quaedam, qua fixa viae ad lineam diriguntur, Nieyáka miará álbo cél wedle którego drogi proštuyá. *Mącz* 150a.

5. *Zamierzony, požądany rezultat dążeń, bodziec działania; kres; cancelli, finis, scopus Mącz (101)* : *GliczKsiąż* O; A ták ten íwięty Krol práwie nam tu przed oczy náłże położył íáko cél/ tego błogofławionego mężá Pána á zbáwicielá náłżego *LubPs* B, T2 *marg*; *KrowObr* 108; Roškořz cél íwey woley. *RejWiz* 20v *marg*, A8, 178, Dd2; *BibRadz* II 57a *marg*; On íeft drogá prawdiwa [!] żywot y zbáwienie Wnim ma cél wiáry íwoiey poboźne íumnienie *GrzegRóżn* O2v; ale wíziťki rzeczy ku pewnemu celowi maía być ítołowane. *KwiatKsiąż* D3, D2v, D3; Cancellis sibi circumscribere vel circundare, Yednę rzecz przed íe wzyáć. Cyl íobie wítáwić. *Mącz* 33a, 127d; íáko íeřth czel lekárzow wízytkich/ zdrowie ludzkie *GórnDworz* Kk3v, Hh6, Ii5; Y poštáwił nam Pan thy dwa ítany íáko cél álbo íákie źwierciádło przed oczy náłże *RejPos* 162, A6, 31, 116v, 266, 350v; *BiałKat* 81 [2 r.]; Thákże y mądry á rořthronny człowiek/ gdy co rozważnego á ítátecznego zácźác ma/ píurwey ma wwaźyć íobie cél/ do ktorego celu on íe íego zácźęty vmyřł pociągáć ma (*marg*) Cnotá cél wízego dobrego. (-) *RejZwierc* 22v, 14v *marg*, 19, 22v [2 r.], 23, 54v (12); *RejPosWstaw* [41²] *marg*, [41²]v, [143³]v; ábyřmy widźieli cél/ do ktoregobyřmy rády y ípráwy náłże wízytkie obráćác mieli *ModrzBaz* 9v; Czym íye młody człowiek lepźzy? gdy ítrzeźe řów twoich: Toć íeft mój cél *KochPs* 179, 180; Bo ían ř. íádźi ná tym wízytek grunt y cyl Ewánieliey ř. ábyřmy wiářą byli vpewnieni/ íź íezus íeft Chriřtuřem y íynem Boźym *CzechEp* 340, 120; Máíác my tedy prořtacźkowie ten cél pewny: Czemuź íię od niego vnořć mamy? *NiemObr* 96, 35, 94, 95, 96; *ReszPrz* 62; Do tey zgody káźde ná řwiećie práwo/ zmierźác ma/ zgodę ma mieć zá cél naypewnieyřzy. *GórnRozm* E2v, Ev; *ZawJeřt* 34; *ActReg* 30; Praefinio – Czel kładę, *Calep* 833a; Zyřk/ tarcź od háńby/ przyiáźni cél wízytek. *GrabowSet* Y2; Ku temu íię tedy ta rzecz celowi toczy *RybGęřli* Cv; Do tego pířzac Páweř S. cél ábo íummę pierwízego lířtu wyrażá tymi řłowy *WujNT* 719, 557, 607 *marg*, 615; *SarnStat* 3, 1273; *GrabPospR* N3; KAzimierz w dobry cél tę ziemię wítáwił, Wyiáł z nierządu, wczás y pokoy ípráwił. *KlonKr* D2; *SapEpit* A4; Gdy ćiebie wieczney y práwey pięknořci Sámey nie widźi/ celu íwey miłóřci. *SzarzRyt* A2v, C2v.

Zwroty: »bieźeć do celu« (1): bieźę do pewnego celu [*ad destinatum*]/ do zápláthy zwierzchniego powołańia Boźego *Leop Philipp* 3/14.

»(na)prostować do celu, ku celowi« [*szyk zmienny*] (1 : 1): *ModrzBaz* 88; Wízytkę řwá myřł prořtuiác ku celowi temu/ Abych íye pánu podobał íwemu. *KochPs* 176.

»w cel ugodzić« (2): ktemu káźdy íye cny rodźi By íey řłuźył y ten w rychle ínadź w ten Cel vgodźi. *GroicPorzRej* C4; *BielKron* 200v.

»ku celowi, do celu, na cel zmierzać (*a. mierzyć*); do celu zmierzający« (5 : 5 : 1; 1): *BibRadz* I *4 [2 r.], 274; *Ad scopum dirigere*, Ku celowi zmierzać. *Mącz* 350b; *GórnDworz* Ee2v; ku temu celowi Zmierzać będą/ póki wieku zftawa człowiekowi. *KochPs* 183; *CzechEp* 107; *NiemObr* 45, 96; *GostGospSieb* +2v; gdzie vmyfły obywatelów między łobą łą y tám y lám wahájące łie rozroznione/ y do iednego celu niezmiarzájące. *Phil* B2; *SkarKazSej* 699a.

Wyrażenie: »cel żywota« (1): Ale cěl mégo żywotá/ Nie był zbieraćć síłá złotá *KochMRot* B3v.

Szeregi: »koniec a (i, abo) cel« [*szyk 6:3*] (9): *RejWiz* 49v; gdzie też tám vkázuiemy koniec y cel ku ktoremu łię ony rzeczy ciągną *BibRadz* I* 5v, I 353v; *Mącz* 373d, 375c; *GórnDworz* Ee2v; gdyż y między rodzicy máło łie ich náyduye/ ktorzyby łtátecznie w wychowániu dzyatek práwy cel á koniec v łiebie vwázáli *RejPosWstaw* [41²], [143²], *CzechRozm* 98v.

»cel, (a) kres« (3): A łnadź mogłó by łie też tho thák powiedzieć/ iż czel/ á ołtátni kres dołkonálego dworzániná ten iełt/ áby on wiodąc páná ku dobremu [...] zołtał w tey mierze v niego ochmiłthrzem. *GórnDworz* Kk4v, Kk5; *RejPos* 300.

»port i cel« (1): gdyż W. Wieleb té rzeczy do łwégo portu y do celu przywiéždź mogą. *SarnStat* 834.

6. Poważanie, szacunek (2) :

Szeregi: »miara a cel« (1): Gdyż tedy wtey myerze á celu náuczycyele łą/ rodzicy nyech wyedzą że potrzebá áby łie knim chutliwye myeli *GliczKsiąż* N8v.

»cel abo waga« (1): że ci włfytycy ludzye/ ktorzy łye z nyeuczćiwego łoná rodzą/ nyemáją być wtákim celu/ ábo wtákíey wadze/ w yákíey te potrzebá być/ ktorzy według práwego á vcćiwego małżeńłtwá rodzą łye. *GliczKsiąż* B4.

7. [Otchłań, przepaść: A w tym we włzem miedzi nami a wami cyl [*chaos Vulg*] wieliki vtwierdzon iełt, aby czij ktorzyż chczą od túd iytzi kwam nie mogli *SandMalEwan Luc* 16/26.]

Synonimy: 1., 2., 5. koniec, kres; 2. mal, meta; 6. miara, poważanie, szacunek, waga; 7. otchłań.